

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Педагогічний факультет

Кафедра педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти

**РОЗВИТОК УЯВИ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗА ДОПОМОГОЮ АРТ-
ТЕРАПІЇ**

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка ІІМ курсу 241 групи
Спеціальності 012 Дошкільна освіта
Освітньо-професійної програми
Дошкільна освіта
Антонова Світлана Віталіївна
Керівник доцентка Лось О.М.

Івано-Франківськ – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ УЯВИ ДОШКІЛЬНЯТ ЗАСОБАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ	7
1.1. Особливості розвитку уяви у дітей дошкільного віку ..	7
1.2. Сутність арт-терапії. Види та функції	17
1.3. Роль арт-терапії у розвитку дошкільнят	22
РОЗДІЛ 2. ОБҐРУНТУВАННЯ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ЗАСТОСУВАННЯ АРТ-ТЕРАПІЇ ДЛЯ РОЗВИТКУ УЯВИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	28
2.1. Цілі та завдання арт-терапії у розвитку уяви дітей дошкільного віку	28
2.2. Експериментальне дослідження використання арт-терапії в роботі з дошкільниками для розвитку уяви	35
ВИСНОВКИ	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	45
ДОДАТКИ	49
Додаток А. Методика «Намалюй своїх друзів»	49
Додаток Б. Методика «Казкова країна»	51
Додаток В. Арт-терапевтичне ігрове заняття «Казка, яка ожила» ..	54
Додаток Г. Арт-терапевтичне ігрове заняття «Від крапок до казки»	55
Додаток Д. Арт-терапевтичне ігрове заняття «Казанок гарного настрою»	56

Додаток Е. Кодекс академічної доброчесності здобувача Херсонського державного університету	58
---	----

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена важливістю розвитку уяви у дошкільному віці. Сучасна освіта Україні зазнала значних реформ та змін, особливо в умовах воєнного стану, що визначає диференційований підхід до дітей дошкільного віку, зокрема, здатність виявляти та розпізнавати здібності, інтереси кожної дитини, задовольнити потреби у розвитку її психологічних характеристик.

Невміння дитини прогнозувати наслідки власних дій, уявляти можливі результати, контролювати емоції, доволно керувати ними, а також власною поведінкою, здатні призвести до різноманітних негативних наслідків як власне для дитини, так і для її батьків, а також для оточення.

Психіка дитини дуже вразлива, тому потребує відповідального ставлення, адже дошкільник тільки починає пізнавати себе і оточення. На своєму шляху діти інколи зустрічають певні проблеми в родині, в закладі дошкільної освіти, з розумінням самого себе. Батьки в таких випадках хочуть їм допомогти, але не завжди знаходять потрібні засоби. Саме в таких випадках може допомогти арт-терапія, як спосіб психологічної допомоги, заснований на мистецтві, творчості та грі. Засоби арт-терапії, які розкривають внутрішній світ особистості дитини, впливають на психологічні характеристики, є одним із дієвих методів впливу на емоційну сферу дитини.

Арт-терапія останнім часом вважається одним з найефективніших засобів покращення психофізіологічного стану дошкільнят, оскільки дозволяє ефективно та результативно вплинути на психіку дитини засобами мистецтва.

Центральним новоутворенням дошкільного віку є уява, яка є невід'ємною складовою поведінки дитини загалом та її творчої діяльності зокрема. З метою розвитку уяви застосування арт-терапії є найбільш

м`яким інструментом, але при цьому дієвим, оскільки її суть полягає не в професіоналізмі творця, не в шедевральності та критеріях естетики, а в здійсненні самого мистецтва, у процесі творчої діяльності дошкільника.

В Україні сьогодні існують тенденції застосування декількох видів мистецтва в арт-терапевтичному занятті одночасно. Нестабільний психологічний стан дітей, пов`язаний з війною, індивідуальні порушення психічного розвитку та інші проблеми є підставою глибшого вивчення сутності та інструментарію арт-терапії в контексті розвитку уяви дитини дошкільного віку.

Основи використання засобів арт-терапії висвітлили у своїх працях такі науковці: Є.Белкіна, О.Бурчик, Л.Бондар, Ф.Джонс, З.Гіпстерс, М.Замелюк, І.Зязюн, І.Калашник, А.Кошель, Н.Кульбако, М.Лепетченко, С.Міліщук, І.П`ятницька-Позднякова, О.Титаренко, І.Чернуха, Т.Яценко. Проблематику розвитку уяви, зокрема засобами мистецтва розглядають Н.Атаманчук, Н.Суріна, О.Тур, Т.Фадєєва, К.Федорців, І.Чорна, С.Яланська та ін.

Мета дослідження: визначити психолого-педагогічні умови використання арт-терапії в роботі з дошкільниками для розвитку уяви та експериментально їх перевірити.

Відповідно до мети необхідно вирішити такі **завдання дослідження:**

- 1) визначити особливості розвитку уяви у дітей дошкільного віку;
- 2) охарактеризувати сутність арт-терапії, її види та функції;
- 3) проаналізувати цілі та завдання арт-терапії у розвитку уяви дітей дошкільного віку;
- 4) експериментально дослідити використання засобів арт-терапії в роботі з дошкільниками для розвитку уяви.

Об`єкт дослідження – процес виховання дитини дошкільного віку у ЗДО.

Предмет дослідження – психолого-педагогічні умови розвитку уяви дітей дошкільного віку засобами арт-терапії.

Для реалізації мети кваліфікаційної роботи та вирішення поставлених завдань використано такі **методи дослідження**: *теоретичні*: аналіз основних дефініцій дослідження розвитку уяви дошкільника, синтез, класифікація, порівняння, систематизація, прогнозування й узагальнення для визначення особливостей реалізації завдань арт-терапії у вихованні дошкільників; ролі арт-терапії для розвитку уяви дошкільнят; *емпіричні методи*: діагностичні (психолого-педагогічне спостереження); експеримент з аналізом здобутих результатів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дана магістерська кваліфікаційна робота пов'язана із напрямом наукових досліджень кафедри педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

Уточнено особливості реалізації завдань арт-терапії в дошкільному віці;

Обґрунтовано роль засобів арт-терапії у розвитку уяви дітей дошкільного віку.

Практичне значення одержаних результатів полягає в обґрунтуванні педагогічних умов застосування арт-терапії з метою розвитку уяви дошкільнят. Результати дослідження можуть бути використані в теоретичних і практичних аспектах професійної діяльності вихователями ЗДО, здобувачами освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта, викладачами педагогічних факультетів ЗВО.

Апробація результатів дослідження: результати дослідження, висвітлені у кваліфікаційній роботі, було обговорено на засіданні кафедри педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету у 2022 році, а також здійснено апробацію шляхом їх публікації у збірці магістерських наукових праць

«Магістерські студії (2022 р.)» – публікація «Застосування методів арт-терапії в роботі з дітьми дошкільного віку».

Структура й обсяг кваліфікаційної роботи: кваліфікаційна робота на здобуття другого (магістерського) ступеня вищої освіти складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (із 43 найменувань), додатків. Загальний обсяг роботи становить 58 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ УЯВИ ДОШКІЛЬНЯТ ЗАСОБАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ

1.1. Особливості розвитку уяви у дітей дошкільного віку

На кожному віковому етапі показниками розвитку дитини є її провідна діяльність та новоутворення, що визначають власне свідомість, ставлення до оточуючого середовища, внутрішнє та зовнішнє життя особистості [21, с.45].

Новоутворення бувають центральними та похідними. Зауважимо, що центральні та похідні новоутворення пов'язані між собою та є системою, однак ті новоутворення, що були центральними в одному віці, стають побічними в іншому [31, с.59]. На нашу думку, цей факт є дуже важливим при плануванні змісту та визначенні спрямованості роботи з дітьми.

У дошкільному віці центральним новоутворенням є уява. Уява є складним психічним процесом, від якого залежить залученість особистості у творчість на різних етапах життя, засвоєння різноманітних форм культури людства у розвитку. Уява починає формуватись у ранньому дитинстві, однак інтенсивний розвиток уяви припадає саме на дошкільний вік [21, с.59].

Дошкільний вік – важливий етап психічного розвитку дитини та становлення її особистості. Для дошкільника важливо розуміти те, що він сприймає (пережите, побачене, почуте), знайти зв'язки між певними явищами або діями, що закладає основу розвитку уяви. Для пригадування чогось, що емоційно вразило або сподобалось уява є обов'язковим фактором. Також без уяви неможлива творчість дитини, яка постійно супроводжує її під час гри, фантазувань, розповідання історій, слухання казок та ін. Саме завдяки уяві дитини проводить паралелі між своєю грою та діяльністю дорослих, уявляючи своє майбутнє. Уява є підґрунтям пристосування дошкільника до суспільства.

Відповідно до цього уява є невід'ємною складовою поведінки дитини загалом та її творчої діяльності зокрема.

Феномен уяви полягає в тому, що вона ніколи не повторює одних і тих самих форм та поєднань, а являє собою нові побудови з раніше накопичених образів, явищ чи вражень [37]. Тобто уявний образ є результатом попередніх вражень, процесів уяви та є підґрунтям для наступної діяльності уяви.

Однак, уява не є окремим феноменом, вона існує у тісному зв'язку з реальністю, через що виникає потреба постійного збагачення в інтелектуальній та емоційній діяльності, досвід яких є необхідним чинником для розвитку творчої уяви дошкільника.

Уява є одночасно утворенням та інструментом, який відкриває нові можливості самовираження для дитини, появи її ідей, перебудови власних бажань та шляхів їх досягнення. Уява є формою відображення об'єктивної дійсності, психічним процесом, сутність якого полягає у створенні нових уявних образів (явищ, подій, взаємозв'язків) в результаті переробки попереднього когнітивного та емоційного досвіду дитини [21, с.65].

Уява у дошкільника за рівнем розвитку слабша, ніж у дорослої людини, однак займає важливіше місце у контакті дитини з навколишнім світом. Психолог Т.Дуткевич у своїх наукових роботах зазначає, що власне уява є головним новоутворенням дошкільного віку, оскільки саме вона формується у процесі ігрової діяльності, під впливом гри та уможливорює заміщення одного предмета іншим [20, с.56]. Важливою особливістю уяви, на думку науковця, є здатності переносити характеристики одного предмета на інший, а також уявляти єдине ціле замість окремих елементів того чи іншого предмета, явища [20, с.68]. Уява в дошкільному віці є основною формою пізнання, що супроводжує всі інші види діяльності дошкільника.

Оскільки у дитини дошкільного віку ще невеликий запас знань, з якого будуються нові образи, то уявити дитина здатна менше, ніж учень початкової школи. Засоби, якими керується дошкільник, є більш одноманітними. Це дає підстави виявити певні особливості, які має уява дитини дошкільного віку [20, 34, 37, 39]:

- Неточність уявних образів;
- Перебільшення тих чи інших явищ об'єктивної дійсності, певних характеристик уявного предмета або персонажа;
- Невимогливість та можливе спотворення, що відрізняє уявне від реального;
- Недостатньо розвинуте критичне мислення, невміння відрізнити вигадане від справжнього;
- Довіра до тих фактів чи явищ, які створила власна уява;
- Емоційність уяви, яскравість;
- Недостатня узагальненість уявних образів;
- Репродуктивний характер уяви;
- Нестійкість уявних образів;
- Перевтілення в уявні образи, їх значення у житті дитини.

Деякі особливості уяви дитини сприймаються дорослими негативно. Наприклад, невміння відрізнити вигаданий факт від дійсного дорослий може сприйняти як навмисну брехню, однак дитина при цьому не має мети збрехати, просто не має достатньо розвиненого критичного мислення та умінь відрізнити справжнє від уявного.

Напряма уяви дошкільника зазнає швидких змін під впливом зовнішніх обставин, уявні образи не є стійкими та тривалими за часом [39, с.159]. Ігри швидко змінюються, а предмети-замінники оволодівають різноманітними характеристиками, необхідними для тієї чи іншої гри.

Наприклад, стілець у грі використовується дошкільнятами, як автомобіль, літак чи поїзд, а потім як будинок для іграшок або танцювальний майданчик для ляльок.

Дитяча уява поступово стає більш стійкою [31, с.56]. Дошкільнята середнього або старшого віку можуть довгий час гратись в одну й ту саму сюжетно-рольову гру, робити перерви, змінювати ігри, а потім повертатись до цієї ж гри, знайомого сюжету, декорацій, споруд, персонажів. Мимовільна уява стає основою розвитку довільної, необхідної для участі в нових, більш складних видах діяльності, для здійснення комунікації з дорослими та однолітками [31, с.69].

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє виділити два етапи розвитку уяви [21; 31; 34]:

- 1 етап: вік дошкільнят до 5 років. В цей період дитина орієнтована на засвоєння зразків соціальної поведінки, уява має репродуктивний характер. Планування дитини та уявлення власних майбутніх дій поширене лише на крок вперед. Тобто дитина на цьому етапі ще не здатна передбачати наслідки власної діяльності, якщо вони не є прямим результатом дії. Афективна уява виникає у тих випадках, коли дитина має переживання, пов'язані з дійсністю. Образ уяви – окремий предмет або явище.
- 2 етап: вік дошкільника від 6 до 7 років. Дитина вільно оперує засвоєними зразками соціальної поведінки, здатна прогнозувати ланцюжок дій та можливих результатів, хоч і коригується в процесі здійснення діяльності. Образ уяви вже не є окремим предметом чи явищем, а являє собою цілісну картинку. Для дошкільника в цьому віці характерні пошук ідей, створення певної ситуації, підбір можливих способів дій. Афективна уява є важливою в ігрових ситуаціях, в яких

дитина може подолати негативні емоції й переживання. Наприклад, під час гри в казкових персонажів, дошкільнята 6-7 років позбуваються страху, граючи в страшного Вовка, Бабу Ягу або Чахлика Невмирущого.

Також в психологічній літературі зустрічаємо стадії розвитку уяви, що зумовлені такими особливостями [15, с.92-93]:

- 1 стадія: перехід уяви від пасивної до творчої;
- 2 стадія: «оживляння» дитиною предметів, що її оточують (надання їм характеристик живих істот);
- 3 стадія: перехід від наслідування до перевтілення у грі (від репродуктивної уяви);
- 4 стадія: стадія творчості дитини.

Існування цих стадій зумовлене розвитком когнітивних здібностей дитини, емоційно-чуттєвого досвіду, об'ємом знань, наявних в уяві та пам'яті образів, багатства їх взаємозв'язків.

Роль уяви у творчій діяльності дитини беззаперечна, оскільки саме уява є тим підґрунтям, на якому розвивається творчий потенціал дитини, створюються різноманітні художні образи [31, с.59].

Дошкільник застосовує ряд прийомів та способів для створення образів у своїй уяві. Основними такими прийомами є:

- Включення вигаданих персонажів в людську діяльність з наданням їм людських почуттів, вчинків та думок;
- Одухотворення неживих речей, предметів;
- Поєднання в одному образі різних характеристик або елементів, в результаті чого створюється новий уявний образ;
- Поєднання різних сюжетів;

- Перебільшення або зменшення розміру персонажів, певних характеристик;
- Доповнення сюжету власним вигаданим (наприклад, доповнення існуючої казки власними деталями, заміна персонажів, вигадка альтернативної кінцівки історії);
- Комбінування, переміщення персонажа у невласливу ситуацію або середовище [19, с.5].

Недостатній розвиток уяви дошкільника може мати негативні наслідки: тривожність, поява страхів, почуття самотності або зневіри, неадекватна самооцінка, проблеми у стосунках з оточуючими людьми, стійкі негативні переживання. У цьому випадку необхідне залучення дитячих психологів [31, с.168].

Саме тому настільки важливим є систематичний вплив дорослих на розвиток уяви дошкільнят. Перші елементи творчої уяви присутні вже на тому етапі, коли дитина здатна відтворити почуту казку, доповнити її новими подіями, а героя – новими рисами. У процесі творчої діяльності та сюжетно-рольових іграх творча уява виявляється у використанні різноманітних предметів, кольорів, матеріалів, персонажів, вигадуванні умов, в яких нібито відбуваються дії. Вплив дорослого має бути спрямований на розвиток широти та довільності уяви, її стійкості та оригінальності, на збагачення уявлень дошкільника про навколишній світ [32, с.245].

Будь-яка творча діяльність дошкільника (наприклад, конструювання, малювання або ліплення) набуває цілеспрямованого характеру саме завдяки розвитку уяви в цьому віці.

Уява є важливою на етапі розв'язання завдання, коли дошкільник обдумує припущення з вирішення проблеми, передбачає можливі наслідки того чи іншого варіанту своїх дій [21, с.45]. Наприклад, під час гри з конструювання чарівного замку діти спочатку уявляють, яким саме

він буде, прогнозують та відповідно до цього використовують наявні матеріали, створюють власне замоч.

Уява є важливою для дошкільника здатністю зрозуміти те, що дитина сприймає [31, с.246]. Наприклад, для розуміння цілісної картинки, виокремлення певних ознак, характеристик, властивостей недостатньо лише споглядання певного предмета, необхідно намалювати його у своїй уяві.

Розвиток уяви та мовлення є підґрунтям оволодіння дітьми дошкільного віку довільними пізнавальними процесами [32, с.169]. Наприклад, дитина ставить перед собою мету запам'ятати вірш та спрямовує свої зусилля у цьому напрямі, або переказує почуту історію / казку (визначає основну думку казки, переказує власне сам зміст відповідно до сюжету та послідовності подій). У даному випадку при повторенні віршів, слуханні казок, розгляданні ілюстрацій розвивається репродуктивна уява. Однак дошкільний вік – також сприятливий період і для розвитку продуктивної уяви, яка дозволяє створювати нові образи, персонажів та події відповідно до задуму та мети [21, с.45]. Саме тому дошкільнята легко вигадують персонажів або створінь, яких не існує, можуть створити сюжет на вільну тему, вигадати альтернативне завершення вже існуючої казки. Продукти творчості дошкільнят (конструювання, ліплення, малювання, створення історій чи казок) є оригінальними, іноді навіть несподіваними за змістом.

Уява має певні властивості: швидкість, жвавість, багатство образів [32, с.57]. Саме ці властивості у дошкільному віці впливають на розвиток творчих здібностей дитини (образотворчих, музичних та ін.). Психолого-педагогічна література дає підстави вважати, що уява та допитливість є основою формування особистості дитини, а також її інтересів, мотивів, майбутніх потреб.

Уява є важливою характеристикою у контексті Я-особистості, впливає на майбутні риси дитини [21, с.45]. Наприклад, під час виконання

незнайомого завдання уява допомагає дошкільнику повірити в результативність справи, власне у свої сили та в успіх. Це дає підстави стверджувати, що вихователь має враховувати вікові особливості дітей та сприяти розвитку уяви дошкільників.

Новоутворення дошкільного віку безпосередньо пов'язані з провідною діяльністю дитини на цьому етапі розвитку – ігровою діяльністю, яка власне і є простором для розвитку уяви [32, с.86].

Під час ігрової діяльності діти моделюють реальні та нереальні ситуації, відтворюють зміст та вчинки героїв (відповідно – вигаданих або справжніх), створюючи або відіграючи різні сюжети. Розвиток уяви в цьому випадку має основоположну роль. Використання предметів-замінників, символічних ігрових дій теж вимагає уяви дітей-учасників гри [34, с.5]. Гра за характером є активною діяльністю, творчою та імпровізаційною. Саме під час гри розвиваються уява, мислення та мовлення дошкільника.

Зауважимо, що гра є добровільною діяльністю за своїм характером (діти з власного бажання беруть участь в індивідуальній або колективній грі, так само з власного бажання може її припинити). Ця особливість відкриває величезні можливості самоствердження дитини у грі, сприяє розвитку дошкільника, зокрема його уяви. Спостереження дають підстави вважати, що деякі батьки намагаються залучати дитину до тих видів діяльності, що на їх думку є більш серйозними. Однак, це може зашкодити розвитку дитячої уяви.

Розвиток уяви здебільшого відбувається в проблемних ситуаціях, коли є певні невизначеності та протиріччя [37, с.7]. Відповідно до цього, спрямованість дорослими дій дитини на шаблонне та стандартне виконання може негативно вплинути на розвиток уяви. Наприклад, негативний (гальмуючий) результат має примус дітей давати однакові відповіді на питання або виконувати творче завдання чітко за наявним зразком. Так само гальмує дитячу уяву зневажливе або недовірливе

ставлення дорослих до фантазування дошкільника, вигаданих фактів, явищ, персонажів, історій.

В свою чергу, розвитку уяви у дошкільному віці сприяє увага дорослих до дитячих інтересів, заохочення допитливості, самостійності, незалежності у певних завданнях [37, с.8].

Дошкільним вік є сприятливим періодом для розвитку моральних якостей особистості, зокрема емоційної уяви. Дошкільник уявляє наслідки власних можливих дій, емоційну реакцію (свою або інших людей) на власні вчинки. Завдяки емоційній уяві дитина вчиться співчувати, уявляти себе на місці іншої людини, співпереживати їй, а також корегувати свою поведінку відповідно до цього [26, с.119]. Наприклад, дитина розуміє, що може відібрати іграшку в друга, але одночасно вже може спрогнозувати, що друг образиться та гра припиниться.

Передбачення емоційних реакцій внаслідок своїх дій є важливим аспектом духовного та морального розвитку дошкільника, у вихованні просоціальної поведінки (вміння домовитись з друзями, узгодити свої дії з діями інших людей, вміння поступитись або допомогти). Емоційна уява є основою розвитку емпатії, співчуття, доброти, співпереживання, що є набагато ефективнішим, ніж умовляння чи дорікання [26, с.45]. Отже, емоційна уява є регулятором дій під час засвоєння дитиною норм поведінки в суспільстві.

Уява тісно пов'язана з регуляцією самопочуття, оскільки дозволяє захиститись від травмуючого впливу, повторно уявити проблемну ситуацію, компенсувати неуспіх, знайти рішення. Наприклад, багаторазове повторення певної ситуації у грі дозволяє дитині позбутись травмуючого впливу цієї ситуації.

Низький рівень розвитку уяви може призвести до розвитку тривожності, зниження самооцінки, страхів, почуття зневіри або

самотності, що є підставою залучення дитячого психолога у виховний процес [37, с.8].

Отже, розвиток уяви у дошкільному віці пов'язаний з формуванням пізнавальних здібностей дитини, з її загальним розвитком, зокрема інтелектуальним та емоційним, з духовним та моральним вихованням, формуванням особистості дитини. Уява є невід'ємною складовою поведінки дитини загалом та її творчої діяльності зокрема. Уява є формою відображення об'єктивної дійсності, психічним процесом, сутність якого полягає у створенні нових уявних образів (явищ, подій, взаємозв'язків) в результаті переробки попереднього когнітивного та емоційного досвіду дитини. Уява дитини дошкільного віку має свої особливості: неточність уявних образів; перебільшення тих чи інших явищ об'єктивної дійсності, певних характеристик уявного предмета або персонажа; невимогливість та можливе спотворення, що відрізняє уявне від реального; недостатньо розвинуте критичне мислення, невміння відрізнити вигадане від справжнього; довіра до тих фактів чи явищ, які створила власна уява; емоційність уяви, яскравість; недостатня узагальненість уявних образів; репродуктивний характер уяви; нестійкість уявних образів; перевтілення в уявні образи, їх значення у житті дитини. Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє виділити два етапи розвитку уяви: 1 етап (вік дошкільнят до 5 років), під час якого дитина орієнтована на засвоєння зразків соціальної поведінки, уява має репродуктивний характер, планування дитини та уявлення власних майбутніх дій поширене лише на крок вперед, образ уяви – окремий предмет або явище; 2 етап (вік дошкільника від 6 до 7 років), під час якого дитина вільно оперує засвоєними зразками соціальної поведінки, здатна прогнозувати ланцюжок дій та можливих результатів, хоч і коригує в процесі здійснення діяльності, образ уяви вже не є окремим предметом чи явищем, а являє собою цілісну картинку, для дошкільника в цьому віці характерні пошук ідей, створення певної ситуації, підбір можливих

способів дій. В психологічній літературі зустрічаємо стадії розвитку уяви, що зумовлені такими особливостями: 1 стадія – перехід уяви від пасивної до творчої; 2 стадія – «оживляння» дитиною предметів, що її оточують (надання їм характеристик живих істот); 3 стадія – перехід від наслідування до перевтілення у грі (від репродуктивної уяви); 4 стадія – стадія творчості дитини.

1.2. Сутність арт-терапії. Види та функції

Арт-терапія є засобом, що дозволяє піклуватися про психічне здоров'я дітей, психоемоційний стан окремих особистостей, груп людей, колективів [35]. Арт-терапія є «поєднанням прийомів, спрямованих на активізацію внутрішніх ресурсів дитини та підвищення її адаптаційних здібностей за допомогою мистецтва» [42, с.19]. Тобто, мистецтво в цьому аспекті є лише інструментом, а ключове значення для розвитку дитини має не результат творчості, а саме її процес.

Тенденції розвитку арт-терапії роблять це поняття ширшим за лікування образотворчою діяльністю, оскільки охоплює власне взаємодію між художньою діяльністю, її виконавцем та фахівцем – арт-терапевтом.

Різноманітні трактування пов'язані зі складністю перекладу, адже слово «art» означає і мистецтво загалом, і живопис зокрема. Ми у дослідженні дотримуємось думки, що арт-терапія ґрунтується на різних засобах мистецтва, що робить більш масштабними та широкими можливості використання арт-терапії [9, с.8].

Однак, дійсно, можливості зображувального мистецтва у терапії є достатньо широкими, а сучасна арт-терапія власне найближча до найлегших засобів мистецтва, оскільки її суть полягає не в професіоналізмі творця, не в шедевральності та критеріях естетики, а в здійсненні самого мистецтва, у процесі творчої діяльності людини.

Для арт-терапії суттєво важливим, але не єдиним, є візуальний канал сприйняття, саме тому використовуються засоби живопису,

скульптури, графіки, архітектури, фотографії, декоративно-прикладного мистецтва. Однак також терапевтичний вплив може мати музичне мистецтво, казкотерапія, ігрова терапія або театральна [4, с.56].

У корекційних та тренінгових арт-терапевтичних програмах часто візуальний канал є провідним (а отже, і візуальне мистецтво), а інші засоби допоміжними (наприклад, музика, танці, гра та ін.) [16, с.62].

В Україні існують тенденції застосування декількох видів мистецтва в арт-терапевтичному занятті одночасно. Наприклад, при прослуховуванні казки можна запропонувати намалювати власні емоції та почуття або поставити театральну постановку з почутого сюжету.

Отже, ми вважаємо можливим в арт-терапевтичних заняттях використовувати різноманітні види мистецтва (живопис, музичне мистецтво, театральне, хореографічне, кіно-мистецтво, архітектура, скульптура та ін.), які допоможуть вирішити проблеми людини.

В англійських психологічних дослідженнях здебільшого зустрічаємо поняття «art-therapy» для зазначення візуальних мистецтв та «arts-therapy» або «art-therapies» для зазначення того, що в терапії використовується одночасно декілька видів мистецтва (наприклад, казкотерапія та малювання, танцювальна терапія та музична) [42; 43].

Однак, в сучасних українських дослідженнях з цього напрямку використовується уніфікований термін «арт-терапія» незалежно від того, яка кількість та різноманітність засобів використана в процесі заняття. При цьому аналіз психолого-педагогічної літератури дає підстави вважати, що арт-терапія є загальним напрямом, а детально особливості конкретного заняття визначено термінами «види арт-терапії» або «методи арт-терапії» [41, с.37]. О. Боряк вважає, що арт-терапія є «синтезом кількох галузей наукового знання, що в терапевтичній та корекційній практиці застосовується як сукупність методик, які побудовані на використанні різноманітних видів мистецтва у своєрідній символічній формі та дозволяють з допомогою стимулювання креативних проявів

здійснювати корекцію психосоматичних та психоемоційних порушень і відхилень в особистісному розвитку» [10]. Тобто, застосовані методики ґрунтуються на використанні різних видів мистецтва відповідно до мети діяльності, а також вподобань людини, на яку арт-терапія власне і спрямована.

Психолог О.Титаренко вважає, що арт-терапія є «способами та технологіями реабілітації осіб засобами мистецтва та художньої діяльності» [35]. Інший аспект здійснення арт-терапії полягає в тому, що дана діяльність є методом розвитку та змін свідомого та несвідомого, вплив на що відбувається саме засобами мистецтва.

Арт-терапія є також загальним напрямом, в якому мистецька діяльність спрямована для впливу на стан людини, самопізнання особистості. Психолог Ф. Джонс визначає арт-терапію як «терапевтичне використання творів мистецтва, в межах професійних відносин, з людьми, які мають хвороби, травми або проблеми в житті, та людьми, які шукають особистого розвитку» [43, с. 18].

На думку психолога О.Вознесенської «мистецтво – це чудова можливість відкритися, поділитися своїми емоціями та страхами, віднайти душевну гармонію» [13, с.7].

Оскільки арт-терапія є методикою корекції за допомогою творчості, то на сьогодні вона вважається м'яким, але ефективним методом впливу. Зазначимо, що арт-терапія не має протипоказань та обмежень, тому широко використовується в бізнесі, соціальній роботі та педагогіці [28].

Оскільки немає єдиної класифікації видів арт-терапії, зупинимось на найбільш поширених її видах [28; 33; 36; 38]:

- Казкотерапія – лікування або корекція за допомогою казки під час слухання вже існуючих казок або створення нових;
- Музична терапія – за допомогою засобів музики, різноманітних музичних інструментів або аудіозаписів;

- Бібліотерапія – за допомогою читання відповідної літератури;
- Ізотерапія – за допомогою образотворчого мистецтва;
- Драматерапія (театральна терапія) – за допомогою постановок або інсценувань;
- Танцювальна терапія – за допомогою танцювальних рухів;
- Лялькотерапія – за допомогою іграшок та ляльок, гри з ними;
- Пісочна терапія – за допомогою пісочної анімації та ін.

Слід зазначити, що класифікацію різновидів арт-терапії не можна обмежити цими видами. Застосування мистецтва залежить лише від автора методики, від фахівця, який її використовує, та від конкретного випадку, в якому необхідне лікування чи корекція.

Також хочемо звернути увагу, що засоби арт-терапії використовуються при досить широкому спектрі порушень: кризовий стан, певні конфлікти, постстресовий розлад, психологічні травми різної важкості, проблеми з поведінкою та ін [38, с.159].

Арт-терапія є ефективним інструментом, що доповнює виховні та освітні завдання, а також продуктивно впливає на психічний стан людини. На підставі аналізу психологічної літератури виокремимо основні функції арт-терапії:

- Лікування та корекція можливих проблем;
- Розвиток творчих здібностей, творчого потенціалу;
- Засіб соціальної адаптації (зокрема, можливість невербального спілкування засобами мистецтва, самовираження);
- Регуляторна функція [41, с.34].

Значення та функції арт-терапії дають підстави стверджувати, що арт-терапія не є прерогативою лише психотерапевтів, а потребує

поширення в освітній, діагностичній та корекційній діяльності психологів, логопедів, вихователів та інших фахівців освітньої сфери. Перевагою арт-терапії є її здебільшого невербальна форма, адже мова арт-терапії – це мова мистецтва, що важливо для людей з певними труднощами у вираженні своїх думок й переживань [28, с.35].

Отже, тенденції розвитку арт-терапії роблять це поняття ширшим за лікування образотворчою діяльністю, оскільки охоплює власне взаємодію між художньою діяльністю, її виконавцем та фахівцем – арт-терапевтом. Існують різноманітні погляди психологів на сутність арт-терапії: різноманітні трактування пов'язані зі складністю перекладу, адже слово «art» означає і мистецтво загалом, і живопис зокрема. Ми у дослідженні дотримуємось думки, що арт-терапія ґрунтується на різних засобах мистецтва, що робить більш масштабними та широкими можливості використання арт-терапії. В Україні існують тенденції застосування декількох видів мистецтва в арт-терапевтичному занятті одночасно. Наприклад, при прослуховуванні казки можна запропонувати намалювати власні емоції та почуття або поставити театральну постановку з почутого сюжету. Оскільки арт-терапія є методикою корекції за допомогою творчості, то на сьогодні вона вважається м'яким, але ефективним методом впливу. Зазначимо, що арт-терапія не має протипоказань та обмежень, тому широко використовується в бізнесі, соціальній роботі та педагогіці. Оскільки немає єдиної класифікації видів арт-терапії, зупинимось на найбільш поширених її видах: казкотерапія – лікування або корекція за допомогою казки під час слухання вже існуючих казок або створення нових; музична терапія – за допомогою засобів музики, різноманітних музичних інструментів або аудіозаписів; бібліотерапія – за допомогою читання відповідної літератури; ізотерапія – за допомогою образотворчого мистецтва; драматерапія (театральна терапія) – за допомогою постановок або інсценувань; танцювальна терапія – за допомогою танцювальних рухів; лялькотерапія – за

допомогою іграшок та ляльок, гри з ними; пісочна терапія – за допомогою пісочної анімації та ін. Слід зазначити, що класифікацію різновидів арт-терапії не можна обмежити цими видами. Застосування мистецтва залежить лише від автора методики, від фахівця, який її використовує, та від конкретного випадку, в якому необхідне лікування чи корекція. Арт-терапія є ефективним інструментом, що доповнює виховні та освітні завдання, а також продуктивно впливає на психічний стан людини. На підставі аналізу психологічної літератури виокремимо основні функції арт-терапії: лікування та корекція можливих проблем; розвиток творчих здібностей, творчого потенціалу; засіб соціальної адаптації (зокрема, можливість невербального спілкування засобами мистецтва, самовираження); регуляторна функція.

1.3. Роль арт-терапії у розвитку дошкільнят

Арт-терапію можливо використовувати вже з 3-ох років, що робить її ефективним інструментом у роботі з дітьми дошкільного віку [28, с.29]. Оскільки класична арт-терапія включає в себе здебільшого візуальні види творчості, а сучасна – поєднання різноманітних методик та інструментів, то техніки арт-терапії використовуються при досить широкому спектрі проблем дітей дошкільного віку: кризовий стан, певні конфлікти, постстресовий розлад, психологічні травми різної важкості, проблеми з поведінкою та ін.

Арт-терапія є ефективним інструментом, що доповнює виховні та освітні завдання, а також продуктивно впливає на психічний стан дошкільнят [25, с.19].

Арт-терапія у закладі дошкільної освіти використовується в індивідуальній та груповій роботі з дітьми. Під час арт-терапевтичних занять дошкільник може відкрити в собі нові таланти. Окрім цього, арт-терапія є дієвим інструментом соціальної адаптації для дітей, яким складно висловити свої думку або щось розповісти. Саме тому останніми

роками напрям арт-терапії набуває педагогічного спрямування. Мистецтво збагачує внутрішній світ дитини, розкриває її творчий потенціал, розвиває уяву [30, с.58].

Мистецька діяльність на заняттях з психологічної корекції є засобом, що об'єднує дитину та вихователя.

Арт-терапевтична діяльність у закладі дошкільної освіти має бути системною, проникає в усі форми роботи вихователя або психолога закладу та відповідно охоплює такі складові [33, с.38-41].:

- Діагностика та корекція мотиваційної сфери дошкільника засобами мистецтва;
- Формування позитивного ставлення до оточуючого середовища (наприклад, створення виставок поробок з природних матеріалів, колажі або фотовиставки);
- Корекція моторної та когнітивної сфер за допомогою нетрадиційних форм роботи з папером, роботи з тістом або пластиліном, малювання пальчиками, гумкою чи іншими нестандартними способами;
- Емоційне залучення та розвиток уяви дитини шляхом систематичного застосування засобів мистецтва, підвищення рівня соціальної адаптації дошкільника.

В арт-терапевтичній діяльності під час розвитку дошкільнят слід дотримуватись важливих правил [25; 28; 30; 40]:

1. Дошкільник має працювати в темпі, комфортному для нього;
2. Необхідно під час роботи враховувати вікові та індивідуальні особливості дитини;
3. Під час арт-терапевтичних занять використовують лише ті види діяльності, які дошкільник здатен опанувати та отримати результат (в протилежному випадку можливі демотивуючі чинники);

4. Робота регламентована за часом, щоб дитина могла зосередитись та визначити комфортний темп, однак знала про часові обмеження;
5. Можливо визначати потрібний вид роботи – індивідуальна діяльність або групова, щоб досягти визначених завдань та мети.

Дотримання подібних правил дозволяє стимулювати діяльність дитини, в тому числі пізнавальну, позитивно вплинути на її самооцінку, поведінку, усвідомлення потреб, мотивів та власного «Я» [28, с.42].

Арт-терапія є особливо актуальною для тих дошкільнят, що мають певні труднощі у поведінці та у висловленні своїх переживань (наприклад, через низький рівень контактності з оточуючими людьми, через мовні порушення) [28, с.49].

Педагог або психолог, що впроваджує арт-терапевтичну діяльність, на початку заняття пояснює дошкільнику суть завдання. Також обов'язково необхідно пояснити умови – що можна робити, що не можна, що власне вимагається від дитини. Наголос робимо на тому, що виконання роботи не потребує спеціальних здібностей чи художнього таланту, важливим є власне самовираження дитини за допомогою наявних матеріалів та інструментів в комфортному для дошкільника темпі [42, с.18].

Не кожна дитина з першого заняття здатна одразу включитись в творчий процес, тому у деяких випадках необхідно декілька занять для адаптації дошкільника. Дитина з часом може побороти шаблонну поведінку та невпевненість.

З часом у дошкільника виникають почуття комфорту та захищеності в атмосфері заняття. Саме в таких сприятливих умовах дійсно є перспективи розвитку дитини арт-терапевтичними засобами, вирішення тих порушень чи проблем, які цього потребують [40].

Творча діяльність на арт-терапевтичних заняттях розвиває чуттєво-рухову координацію, що бере участь в узгодженні взаємодії півкуль головного мозку, що в свою чергу потребує розвитку багатьох відповідних психічних функцій.

Так, у процесі малювання активізується образне мислення, пов'язане з роботою правої півкулі, та абстрактно-логічне, пов'язане з роботою лівою півкулі. Така творча діяльність пов'язана з важливими функціями організму – зором, мовленням, мисленням, рухами, тому арт-терапевтична діяльність допомагає узгодити роботу обох півкуль [38, с.117].

Для арт-терапевтичних занять у закладі дошкільної освіти підходять будь-які види художніх матеріалів та інструментів: фарби, олівці, крейда, фломастери, білі та кольорові папір або картон різних форматів, тканина, нитки, ножиці, пензлі, глина, солоне тісто, клей, скотч. Також можна використати матеріали для вторинної переробки – газети, журнали, шпалери, серветки, фольга, пакети, упаковки та коробки та ін; природні матеріали – листя, квіти, гілки, жолуді, каштани, мох, пір'я, каміння [28, с.37].

Арт-терапевтичний вплив на дошкільника охоплює декілька факторів: створення затишної атмосфери дає відчуття безпеки, захищеності, що особливо актуально сьогодні в умовах воєнного часу; процес творчої роботи вимагає від дитини фантазії, планування, відповідального мислення та дії, терпіння та спокою [35].

На арт-терапевтичних заняттях дитина вчиться продуктивно використовувати свою моторику, контролювати і керувати власні дії; розвивається сприймання, мислення та концентрація. Творча робота підвищує рівень мотивації, самооцінку, формує самосвідомість дошкільника [43, с.17].

Переживання успіху в процесі творчої діяльності розвивають у дитини дошкільного віку впевненість у собі.

Отже, арт-терапію можливо використовувати вже з 3-ох років, що робить її ефективним інструментом у роботі з дітьми дошкільного віку. Оскільки класична арт-терапія включає в себе здебільшого візуальні види творчості, а сучасна – поєднання різноманітних методик та інструментів, то техніки арт-терапії використовуються при досить широкому спектрі проблем дітей дошкільного віку: кризовий стан, певні конфлікти, постстресовий розлад, психологічні травми різної важкості, проблеми з поведінкою та ін.

Арт-терапія є ефективним інструментом, що доповнює виховні та освітні завдання, а також продуктивно впливає на психічний стан дошкільнят. Арт-терапія у закладі дошкільної освіти використовується в індивідуальній та груповій роботі з дітьми.

Мистецтво збагачує внутрішній світ дитини, розкриває її творчий потенціал, розвиває уяву. Арт-терапевтична діяльність у закладі дошкільної освіти має бути системною, проникає в усі форми роботи вихователя або психолога закладу та відповідно охоплює такі складові: діагностика та корекція мотиваційної сфери дошкільника засобами мистецтва; формування позитивного ставлення до оточуючого середовища (наприклад, створення виставок поробок з природніх матеріалів, колажі або фотовиставки); корекція моторної та когнітивної сфер за допомогою нетрадиційних форм роботи з папером, роботи з тістом або пластиліном, малювання пальчиками, гумкою чи іншими нестандартними способами; емоційне залучення та розвиток уяви дитини шляхом систематичного застосування засобів мистецтва, підвищення рівня соціальної адаптації дошкільника.

В арт-терапевтичній діяльності під час розвитку дошкільнят слід дотримуватись важливих правил: дошкільник має працювати в темпі, комфортному для нього; необхідно під час роботи враховувати вікові та індивідуальні особливості дитини; під час арт-терапевтичних занять використовують лише ті види діяльності, які дошкільник здатен

опанувати та отримати результат (в протилежному випадку можливі демотивуючі чинники); робота регламентована за часом, щоб дитина могла зосередитись та визначити комфортний темп, однак знала про часові обмеження; можливо визначати потрібний вид роботи – індивідуальна діяльність або групова, щоб досягти визначених завдань та мети.

З часом у дошкільника виникають почуття комфорту та захищеності в атмосфері заняття. Саме в таких сприятливих умовах дійсно є перспективи розвитку дитини арт-терапевтичними засобами, вирішення тих порушень чи проблем, які цього потребують. Творча діяльність на арт-терапевтичних заняттях розвиває чуттєво-рухову координацію, що бере участь в узгодженні взаємодії півкуль головного мозку, що в свою чергу потребує розвитку багатьох відповідних психічних функцій.

РОЗДІЛ 2. ОБҐРУНТУВАННЯ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ЗАСТОСУВАННЯ АРТ-ТЕРАПІЇ ДЛЯ РОЗВИТКУ УЯВИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1 Цілі та завдання арт-терапії у розвитку уяви дітей дошкільного віку

Уява є універсальною людською здатністю будувати нові цілісні образи на підставі раніше здобутого практичного, чуттєвого, когнітивного та емоційного досвіду. Артерапевтичними засобами можна розвивати обидва види уяви дошкільників – і репродуктивну, і творчу уяву (залежно від діяльності). Враховуючи те, що репродуктивна уява відтворює те, що вже створено іншими, а творча уява передбачає самостійне створення уявних образів, слід добирати різні техніки арт-терапевтичного спрямування [8].

Уява є підґрунтям майбутньої творчості дошкільника, оскільки її розвиток засобами арт-терапії:

- сприяє ефективному засвоєнню знань та їх перетворенню, є основою успішного саморозвитку дитини;
- дає змогу опанувати різноманітні види мистецької діяльності – музичне мистецтво, образотворче, хореографічне, театральне та ін;
- доповнює «пробіли» у знаннях, дає змогу на доступному рівні осмислити певні явища або дії, результати та зв'язки між ними;
- об'єднує елементи знань в цілісну картину розуміння світу [28, с.34].

Під час арт-терапевтичних занять та після них творча уява супроводжує творчу діяльність дошкільника, що в свою чергу позитивно впливає на розвиток пам'яті, уваги, мислення [33, с.39]. Розвиток уяви в процесі арт-терапії, на нашу думку, є мотивуючим чинником для зростання особистості дитини, її майбутньої успішності. Саме тому

практичним психологам необхідно знати та уміти застосовувати інструменти для розвитку уяви дошкільнят, зокрема арт-терапевтичні.

Стрімкий розвиток уяви в дошкільному віці пов'язаний із розвитком ігрової діяльності та художньої [34, с.5]. Наприклад, дошкільник прагне наслідувати дорослих та повторювати їх поведінку, а це можливо зробити під час гри, уявляючи себе дорослим, хоч це і неможливо в даний момент здійснити в реальності. Сюжетно-рольова гра є тим видом ігрової діяльності, що найкраще слугує даній меті. Художня діяльність, в свою чергу, неможлива без уяви та фантазії, одночасно стаючи підґрунтям розвитку дитячої уяви. Цей парадокс зумовлено особливостями розвитку уяви в дошкільному віці.

І хоча перші прояви уяви ми спостерігаємо ще у ранньому дитинстві (взаємодія дитини з предметами-замінниками, нестандартне використання іграшок замість інших предметів), все ж таки вплив на розвиток уяви арт-терапевтичними засобами є найбільш доцільним в сенситивний період – у дошкільному віці [38, с.156].

Уява розвивається в тих випадках, коли дошкільник починає асоціювати певну якість або характеристику з певним образом, який він здатен створити [31, с.158]. Цей досвід та вміння асоціації характеристики одного предмета з іншим є важливим для практичного інструментарію арт-терапії.

Наприклад, казкотерапія допомагає уявити дитині казкові події, змінити кінцівку казкової історії чи створити власний варіант казки. Фахівець з арт-терапії (наприклад, вихователь або дитячий психолог) може запропонувати дитині намалювати свої емоції під час прослуховування казки, зобразити певний образ на папері або з пластиліну, інсценувати міні-спектакль за сюжетом казки. Під час такої діяльності педагог або психолог може з'ясувати, які в дитини переживання на даний момент, що їй заважає або турбує. Крім цього, процес арт-терапії є творчим досвідом дитини, що, по-перше, стане

основою майбутніх творчих образів, а по-друге позитивно впливає на уяву дошкільника. При цьому ефективним інструментом арт-терапії буде і терапевтична казкова історія, і допоміжні види діяльності, в які залучена дитина під час прослуховування казки.

Уявні ситуації, які дошкільник створює в подібних завданнях, теж допомагають розкрити внутрішні переживання дитини. Ототожнення себе з кимось із героїв або програвання певної казкової історії не лише розвиває уяву, а й додає досвіду для майбутньої творчої діяльності. Під час сюжетно-рольової гри дитина відчуває себе на місці персонажа, «приміряє» на себе його вчинки, характер, переживання, підбирає варіанти діяльності в тій чи іншій ситуації. Це емоційно насичує дошкільника та дозволяє уявити себе в ролі героя казки [8].

Розвиток уяви та творчого потенціалу тісно пов'язані та можуть відбуватись за умов включення дошкільника у продуктивні види діяльності, зокрема в процесі використання арт-терапії [40]. Арт-терапевтичні засоби дозволяють нормалізувати нестабільний психічний стан дошкільника, що на сьогодні надзвичайно актуально.

Погоджуємось з думкою, що «арт-терапія може використовуватись як окрема форма лікування при нервово-психічних розладах або стати доповненням до основної терапії; вона є невід'ємним елементом лікування дітей з особливими потребами, а також виступає як засобом розвитку дитини» [3]. Отже, арт-терапевтичні засоби використовується не лише для лікування дитини, а і для розвитку її здібностей, зокрема творчих [2].

Психолог О.Вознесенська вважає, що «мистецтво – це чудова можливість для малюка відкритися, поділитися своїми емоціями та страхами, віднайти душевну гармонію» [13, с.7]. Ми погоджуємось з цим твердженням, оскільки це дійсно дуже важливо в сучасних умовах (тривала пандемія та війна в Україні), що мають негативний вплив на психіку дітей. Це, в свою чергу, потребує постійного включення з боку

дорослих. Саме застосування мистецтва є тим методом, що дозволяє дослідити стан дитини, а також допомогти їй в процесі самої діяльності, приємної та цікавої для дошкільника.

Залежно від завдань арт-терапії можливе її використання в індивідуальній та груповій формах [3]. Окрім використання арт-терапевтичних засобів у закладі дошкільної освіти також можливе їх використання вдома, однак для цього батькам дошкільника необхідна консультація щодо доцільних матеріалів, інструментів та їх правильного застосування.

Також в цьому випадку необхідно врахувати вікові особливості дитини, її потреби та інтереси, що може зробити фахівець спільно з батьками [3]. Наприклад, для дітей, які люблять слухати казки, доцільно використати казкотерапію, а для тих, хто надає перевагу малюванню – обрати малювання піском або пальчиковими фарбами [2].

Ефективними в діяльності з дошкільнятами також є використання музичної терапії, сніготерапії, малювання на мольбертах та ін. [8, с.55].

Застосування арт-терапевтичних технік для розвитку уяви дає можливість вирішити ширший спектр завдань:

- Створення позитивного емоційного настрою та розвиток мотиваційної сфери;
- Звернення до тих труднощів та проблем, які дитині з будь-яких причин важко виражати вербально;
- Експериментування дошкільника зі своїми емоціями, почуттями, їх дослідження та вираження у соціально прийнятній формі;
- Безпечний спосіб психологічної розрядки, можливість позбутись бажання руйнувати, знищувати;

- Опрацювання тих емоцій та відчуттів, які дошкільник раніше придушував в собі, які не міг виразити батькам;
- Творче самовираження, естетичний досвід, розвиток уяви, практичних навичок мистецької діяльності.
- Розвиток адаптаційних здібностей дошкільника;
- Зниження стомлюваності, зменшення негативних емоцій;
- Ефективний вплив на порушення особистісного розвитку, їх корекція;
- Формування внутрішніх механізмів саморегуляції дошкільника, потенціалу самоцілення [28, с.28-32].

Як бачимо, розвиток уяви є одним з завдань арт-терапевтичних занять, та одночасно з цим є підґрунтям мистецької діяльності дитини, суть якої і є змістом арт-терапевтичної роботи.

Одне з найважливіших завдань арт-терапії – полегшити психотерапевтичний процес, отримати матеріали для діагностики, одночасно з цим розвиваючи творчі здібності дошкільника, позитивно впливаючи на його самооцінку. Оскільки сутністю напряду арт-терапії є контакт дитини з мистецтвом, то і комунікація дошкільника з навколишнім світом під час заняття здійснюється саме за допомогою засобів мистецтва.

Важливим завданням арт-терапії також є звернення уваги дитини до її власної діяльності (процесу створення малюнка, гри на музичному інструменті, створенні ігрової ситуації та ін). Метою педагога на цьому етапі є розвиток мотиваційної сфери дошкільника, грамотний підбір засобів та інструментів, матеріалів і видів мистецтва [35].

Оскільки арт-терапія здебільшого використовується в комплексі з освітньою діяльністю, то саме її використання дозволяє підвищити

пізнавальну активність дошкільників, рівень концентрації уваги, рухового розвитку [29, с.114].

Корекція мовленнєвих вад має свої особливості під час використання арт-терапевтичних технік, однак саме ці техніки дозволяють дитині з вадами мовлення виразити свої почуття в мистецтві.

Завдання фахівців арт-терапії також полягає в тому, щоб досвід, знання і навички дошкільник отримав у відповідних психологічних умовах та в необхідній мірі [36].

Основна мета арт-терапії полягає у гармонічному розвитку особистості через здатність самовираження та самопізнання. Відповідно до цього, ціллю арт-терапевтичних занять є розвиток новоутворень дошкільного віку, зокрема уяви. Наступні цілі арт-терапії: ненав'язливе зцілення психіки, комфортний контакт дитини з навколишнім світом. Дошкільник може не говорити або не мати бажання обговорювати проблеми, однак, при цьому може рухатись, малювати, ліпити, вигадувати [38, с.114]. І саме в цій діяльності фахівець може м'яко та турботливо здійснити діагностику та лікувальний вплив.

Наступною ціллю арт-терапевтичних технік є зняття психічного напруження, а також створення ситуації успіху, в якій дошкільник усвідомлює позитивний результат своєї діяльності [37, с.7]. У випадку, коли дитина відчуває успіх у творчому процесі, мистецькій діяльності, у вираженні своїх емоцій, то відповідно ближчим для дошкільника стає успіх у спілкуванні, у взаємодії з навколишнім середовищем. Успіх у творчості стає підґрунтям успіху в повсякденному житті дитини. При цьому арт-терапевтичні засоби роблять процес приємним для дошкільника, цікавим, емоційно позитивним, пізнавальним та заохочувальним.

Важливою ціллю арт-терапії є спонтанне самовираження дитини, без врахування критеріїв естетики та наявності спеціальних навичок в неї [41, с.52]. Іншими словами – продукт художньої діяльності в арт-терапії

не є цікавим з мистецької точки зору, а лише як можливість зібрати матеріал для психодіагностики, набагато ціннішим для арт-терапевта є власне процес залучення дитини в мистецьку діяльність, її можливість та прояви самовираження.

Отже, розвиток уяви є одним з завдань арт-терапевтичних занять, та одночасно з цим є підґрунтям мистецької діяльності дитини, суть якої і є власне змістом арт-терапевтичної роботи. Розвиток уяви та творчого потенціалу тісно пов'язані та можуть відбуватись за умов включення дошкільника у продуктивні види діяльності, зокрема в процесі використання арт-терапії. Артерапевтичними засобами можна розвивати обидва види уяви дошкільників – і репродуктивну, і творчу уяву (залежно від діяльності). Враховуючи те, що репродуктивна уява відтворює те, що вже створено іншими, а творча уява передбачає самостійне створення уявних образів, слід добирати різні техніки арт-терапевтичного спрямування. Основна мета арт-терапії полягає у гармонічному розвитку особистості через здатність самовираження та самопізнання. Відповідно до цього, ціллю арт-терапевтичних занять є розвиток новоутворень дошкільного віку, зокрема уяви. Наступні цілі арт-терапії в цьому аспекті: ненав'язливе зцілення психіки, комфортний контакт дитини з навколишнім світом, зняття психічного напруження, створення ситуації успіху, спонтанне самовираження дитини, без врахування критеріїв естетики та наявності спеціальних навичок в неї.

Уява є підґрунтям майбутньої творчості дошкільника, оскільки її розвиток засобами арт-терапії допомагає досягти певним цілям: сприяє ефективному засвоєнню знань та їх перетворенню, є основою успішного саморозвитку дитини; дає змогу опанувати різноманітні види мистецької діяльності – музичне мистецтво, образотворче, хореографічне, театральне та ін; доповнює «пробіли» у знаннях, дає змогу на доступному рівні осмислити певні явища або дії, результати та зв'язки між ними; об'єднує елементи знань в цілісну картину розуміння світу.

2.2 Експериментальне дослідження використання арт-терапії в роботі з дошкільниками для розвитку уяви

Отже, арт-терапія є це поєднанням прийомів, спрямованих на дослідження стану дошкільника, розвитку її здібностей за допомогою мистецтва, в тому числі – розвитку дитячої уяви. Застосування арт-терапевтичних технік дає можливість вихователю (дитячому психологу або іншому фахівцю) провести психодіагностику, а також вплинути на стан дошкільника, сконцентрувати увагу на його емоціях та почуттях [24, с.54]. Арт-терапія за основу бере творчу діяльність дошкільника, комфортну та цікаву для нього самого. На нашу думку, це дуже важливо в умовах сучасності (тривала пандемія та війна в Україні), що негативно впливають на психічний стан дошкільнят.

Показниками для арт-терапевтичної роботи є такі риси або проблеми дошкільнят [4; 8; 13; 28]:

- Агресивна взаємодія з оточенням;
- Часті зміни настрою дитини;
- Впертість;
- Нав'язливі страхи, які заважають дитині;
- Заїкання, порушення або затримка мовлення;
- Затримка психічного розвитку дошкільника;
- Кризи або стресові ситуації;
- Труднощі у спілкуванні дошкільника з іншими дітьми, з дорослими;
- Надмірна апатичність дошкільника або, навпаки, надмірна збудливість, гіперактивність;
- Зміна місця проживання або закладу дошкільної освіти;

- Невпевненість, тривожність, сором`язливість;
- Втрата контролю батьків над дошкільником;
- Підготовка до вступу до школи.

Даний перелік не є вичерпним, а лише частково охоплює перелік труднощів, які вимагають терапевтичного впливу. В індивідуальних випадках вихователь може додатково розглядати можливості застосування арт-терапії та підбирати необхідні техніки. Зауважимо, що арт-терапія одночасно має і терапевтичний, і розвивальний характер, отже не вимагає наявності ряду проблем та труднощів. Ми розглядаємо в дослідженні арт-терапевтичні техніки, як такі, що сприяють розвитку уяви дитини дошкільного віку, тому перелік труднощів є важливими для вихователя, але не єдиними показниками до проведення арт-терапевтичних занять.

Психолого-педагогічні умови застосування арт-терапії тотожні з методиками педагогічної корекції [28, с.47]. Фахівець з арт-терапії (наприклад, педагог або психолог з відповідними знаннями та навичками) має дотримуватись таких умов:

- Наявність сприятливої атмосфери, комфортної для дошкільника, доброзичлива взаємодія з фахівцем;
- Визначення напрямків та завдань арт-терапевтичної роботи;
- Усвідомлення дитиною можливих труднощів та орієнтація на ситуацію успіху;
- Можливість вибору дитиною завдання або способу його здійснення, вільний вибір матеріалів та інструментів;
- Регламентована діяльність;

- Підбір видів мистецтва та видів діяльності таким чином, щоб дитина була спроможна виконати завдання та отримати результат.

Для ефективного застосування технік арт-терапії в роботі з дошкільнятами слід дотримуватись таких рекомендацій:

1. Заняття не має тривати більше, ніж 2 години. Цей час визначено максимальним, враховуючи підготовку до заняття, підбір інструментів та планування спільної з дошкільником творчої діяльності. Наприклад, дитина може обрати необхідні інструменти та бажаний вид діяльності: малювати олівцями чи фарбами, ліпити з пластиліну або солоного тіста та ін. Це підтримує інтерес дитини та мотивує до активної творчості..

2. Арт-терапевтична діяльність орієнтована саме на творчий процес, а не на продукт діяльності дошкільника. Дорослий під час роботи не може виправляти дії дитини, підказувати або змінювати її вибір. Можна задавати питання та обговорювати з дитиною її дії, але без бажання їх змінити чи зовнішньо вплинути на них.

3. Фахівець арт-терапії має налаштувати дошкільника на комфортну та приємну роботу, зацікавити, підштовхнути до обговорення. Відповіді дитини та її коментарі дають вагомі підстави для висновків щодо психологічного стану дитини [3].

У процесі експериментальної роботи ми дотримувались зазначених вище психолого-педагогічних умов та рекомендацій при роботі з дітьми дошкільного віку.

Для визначення рівня розвитку відтворювальної уяви дошкільників на констатувальному та контрольному етапах експериментальної роботи було використано методику «Намалюй своїх друзів» (Додаток А), а для визначення рівня розвитку творчої уяви – методику «Казкова країна» (Додаток Б).

З метою розвитку уяви дошкільників засобами арт-терапії нами було використано такі арт-терапевтичні техніки: штрихування та каракулі, пальчикове малювання, арт-терапевтичні ігрові заняття «Казка, яка ожила», «Від крапок до казки», «Казанок гарного настрою» [28] (Додатки В, Г, Д).

Окрім вихователя в дану роботу були залучені батьки, яким було надано відповідні рекомендації для виконання завдань з дітьми. Первинна та вторинна діагностика була проведена з використанням методу експертної оцінки.

В експерименті було залучено 13 дітей дошкільного віку (з них 8 дітей віком 5 років та 5 дітей віком 4 роки): 7 дівчаток та 6 хлопчиків.

Результати визначення рівня розвитку уяви дошкільнят в порівняльному аспекті відображено в Таблиці 2.1:

Таблиця 2.1.

Результати визначення рівня розвитку уяви дошкільнят в порівняльному аспекті

Ім'я дитини, вік (повних років)	Констатувальний етап експерименту	Контрольний етап експерименту
Олена Б., 5 років	Високий рівень розвитку відтворювальної уяви, високий рівень розвитку творчої уяви.	Дуже високий рівень розвитку відтворювальної уяви, дуже високий рівень розвитку творчої уяви.
Андрій Б., 4 роки	Високий рівень розвитку відтворювальної уяви, середній рівень розвитку творчої уяви.	Високий рівень розвитку відтворювальної уяви, високий рівень розвитку творчої уяви.
Оксана В., 4 роки	Середній рівень розвитку відтворювальної уяви, низький рівень розвитку творчої уяви.	Середній рівень розвитку відтворювальної уяви, середній рівень розвитку творчої уяви.
Микита В., 5 років	Середній рівень розвитку відтворювальної уяви,	Високий рівень розвитку відтворювальної уяви,

	середній рівень розвитку творчої уяви.	середній рівень розвитку творчої уяви.
Михайло К., 5 років	Високий рівень розвитку відтворювальної уяви, середній рівень розвитку творчої уяви.	Високий рівень розвитку відтворювальної уяви, високий рівень розвитку творчої уяви.
Олена М., 4 роки	Високий рівень розвитку відтворювальної уяви, середній рівень розвитку творчої уяви.	Високий рівень розвитку відтворювальної уяви, середній рівень розвитку творчої уяви.
Анастасія Н., 5 років	Середній рівень розвитку відтворювальної уяви, середній рівень розвитку творчої уяви.	Високий рівень розвитку відтворювальної уяви, високий рівень розвитку творчої уяви.
Данило Н., 5 років	Високий рівень розвитку відтворювальної уяви, середній рівень розвитку творчої уяви.	Високий рівень розвитку відтворювальної уяви, середній рівень розвитку творчої уяви.
Світлана П., 5 років	Високий рівень розвитку відтворювальної уяви, високий рівень розвитку творчої уяви.	Високий рівень розвитку відтворювальної уяви, високий рівень розвитку творчої уяви.
Олег Р., 4 роки	Середній рівень розвитку відтворювальної уяви, середній рівень розвитку творчої уяви.	Високий рівень розвитку відтворювальної уяви, середній рівень розвитку творчої уяви.
Ганна С., 5 років	Високий рівень розвитку відтворювальної уяви, середній рівень розвитку творчої уяви.	Високий рівень розвитку відтворювальної уяви, високий рівень розвитку творчої уяви.
Катерина Т., 4 роки	Низький рівень розвитку відтворювальної уяви, дуже низький рівень розвитку творчої уяви.	Середній рівень розвитку відтворювальної уяви, Низький рівень розвитку творчої уяви.
Данило Ч., 5 років	Високий рівень розвитку відтворювальної уяви,	Дуже високий рівень розвитку відтворювальної уяви,

	високий рівень розвитку творчої уяви.	високий рівень розвитку творчої уяви.
--	---------------------------------------	---------------------------------------

Зведену інформацію щодо визначення рівня розвитку відтворювальної уяви продемонстровано у таблиці 2.2., а щодо визначення рівня творчої уяви – в таблиці 2.3.

Таблиця 2.2.

Зведена інформація щодо визначення рівня розвитку відтворювальної уяви дошкільників

Рівень розвитку відтворювальної уяви	Констатувальний етап	Контрольний етап
Дуже високий (10 балів)	0 (0%)	2 (15,4%)
Високий (8-9 балів)	8 (61,5%)	9 (69,2%)
Середній (4-7 балів)	4 (30,8%)	2 (15,4%)
Низький (2-3 бали)	1 (7,7%)	0 (0%)
Дуже низький (0-1 бал)	0 (0%)	0 (0%)

Таблиця 2.3.

Зведена інформація щодо визначення рівня розвитку творчої уяви дошкільників

Рівень розвитку відтворювальної уяви	Констатувальний етап	Контрольний етап
Дуже високий (10 балів)	0 (0%)	1 (7,7%)
Високий (8-9 балів)	3 (23,1%)	6 (46,2%)
Середній (4-7 балів)	8 (61,5%)	5 (38,4%)
Низький (2-3 бали)	1 (7,7%)	1 (7,7%)
Дуже низький (0-1 бал)	1 (7,7%)	0 (0%)

Як ми бачимо, дані, отримані під час первинної та вторинної діагностики свідчать про ефективність застосованих арт-терапевтичних занять та демонструють позитивну тенденцію: так, показники рівня відтворювальної уяви збільшились на дуже високому та високому рівнях (на 15,4% та 7,7% відповідно), а творчої уяви – на 7,7% дуже високого та 23,1% високого рівнів. Відповідно до цього зменшились кількісні показники дуже низького, низького та середнього рівнів.

Отже, аналіз даних кількісних показників дає підстави вважати, що підібрані арт-терапевтичні техніки є ефективними інструментами розвитку уяви дошкільників, а отже і арт-терапія має позитивний вплив на рівень розвитку відтворювальної та творчої уяви за дотримання рекомендацій та сприятливих психолого-педагогічних умов.

ВИСНОВКИ

В результаті теоретичного та практичного дослідження розвитку уяви дошкільникам засобами арт-терапії ми дійшли таких висновків:

1. Уява – це центральне новоутворення дошкільного віку. Уява є формою відображення об'єктивної дійсності, психічним процесом, сутність якого полягає у створенні нових уявних образів (явищ, подій, взаємозв'язків) в результаті переробки попереднього когнітивного та емоційного досвіду дитини. Уява дитини дошкільного віку має свої особливості: неточність уявних образів; перебільшення тих чи інших явищ об'єктивної дійсності, певних характеристик уявного предмета або персонажа; невимогливість та можливе спотворення, що відрізняє уявне від реального; недостатньо розвинуте критичне мислення, невміння відрізнити вигадане від справжнього; довіра до тих фактів чи явищ, які створила власна уява; емоційність уяви, яскравість; недостатня узагальненість уявних образів; репродуктивний характер уяви; нестійкість уявних образів; перевтілення в уявні образи, їх значення у житті дитини.

2. Арт-терапію можливо використовувати вже з 3-ох років, що робить її ефективним інструментом у роботі з дітьми дошкільного віку. Оскільки арт-терапія є методикою корекції за допомогою творчості, то на сьогодні вона вважається м'яким, але ефективним методом впливу. Зазначимо, що арт-терапія не має протипоказань та обмежень, тому широко використовується в бізнесі, соціальній роботі та педагогіці. Оскільки немає єдиної класифікації видів арт-терапії, зупинимось на найбільш поширених її видах: казкотерапія, музична терапія, бібліотерапія, ізотерапія, драматерапія (театральна терапія), танцювальна терапія, лялькотерапія, пісочна терапія та ін. Слід зазначити, що класифікацію різновидів арт-терапії не можна обмежити цими видами. Застосування мистецтва залежить лише від автора методики, від фахівця, який її використовує, та від конкретного випадку, в якому необхідне

лікування чи корекція. На підставі аналізу психологічної літератури виокремимо основні функції арт-терапії: лікування та корекція можливих проблем; розвиток творчих здібностей, творчого потенціалу; засіб соціальної адаптації (зокрема, можливість невербального спілкування засобами мистецтва, самовираження); регуляторна функція.

3. Розвиток уяви є одним з завдань арт-терапевтичних занять, та одночасно з цим є підґрунтям мистецької діяльності дитини, суть якої і є власне змістом арт-терапевтичної роботи. Артерапевтичними засобами можна розвивати обидва види уяви дошкільників – і репродуктивну, і творчу уяву (залежно від діяльності). Цілі арт-терапії в цьому аспекті: ненав'язливе зцілення психіки, комфортний контакт дитини з навколишнім світом, зняття психічного напруження, створення ситуації успіху, спонтанне самовираження дитини, без врахування критеріїв естетики та наявності спеціальних навичок в неї. Уява є підґрунтям майбутньої творчості дошкільника, оскільки її розвиток засобами арт-терапії допомагає досягти певним цілям: сприяє ефективному засвоєнню знань та їх перетворенню, є основою успішного саморозвитку дитини; дає змогу опанувати різноманітні види мистецької діяльності – музичне мистецтво, образотворче, хореографічне, театральне та ін; доповнює «пробіли» у знаннях, дає змогу на доступному рівні осмислити певні явища або дії, результати та зв'язки між ними; об'єднує елементи знань в цілісну картину розуміння світу.

4. Для визначення рівня розвитку відтворювальної уяви дошкільників на констатувальному та контрольному етапах експериментальної роботи нами було використано методику «Намалюй своїх друзів», а для визначення рівня розвитку творчої уяви – методику «Казкова країна». З метою розвитку уяви дошкільників засобами арт-терапії нами було використано такі арт-терапевтичні техніки: штрихування та каракулі, пальчикове малювання, арт-терапевтичні ігрові заняття «Казка, яка ожила», «Від крапок до казки», «Казанок гарного

настрою». Дані, отримані під час первинної та вторинної діагностики свідчать про ефективність застосованих арт-терапевтичних занять та демонструють позитивну тенденцію. Аналіз даних кількісних показників дає підстави вважати, що підібрані арт-терапевтичні техніки є ефективними інструментами розвитку уяви дошкільників, а отже і арт-терапія має позитивний вплив на рівень розвитку відтворювальної та творчої уяви за дотримання рекомендацій та сприятливих психолого-педагогічних умов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аматыєва О.П. З дитячого садка – в актори. Дитячий садок. 2004. №24. С.2-6
2. Антонова С. Застосування методів арт-терапії в роботі з дітьми дошкільного віку. Альманах «Магістерські студії». Херсон: Херсонський державний університет, 2022.
3. Арт-терапія для дітей. URL: <https://starylev.com.ua/blogs/art-terapiya-dlya-ditey> (дата звернення: 08.10.2022).
4. Бабій І. В. Теорія і практика арт-терапії: навчально-методичний комплекс. Умань, 2014. 75 с.
5. Базовий компонент дошкільної освіти. Настільна книга керівника дошкільного навчального закладу / упоряд.: Т.Панасюк, С.Нерянова, А.Грищенко. Тернопіль: Мандрівець, 2014. 144 с. С.5-31.
6. Белкіна Є., Науменко Т. Світ мистецтва і дитина. Дошкільне виховання. 2000. №1. С.4-5.
7. Білан О.І., Возна Л.М. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». Тернопіль: Мандрівець, 2017. 116 с.
8. Бондар Л. М. Використання методів арт-терапії в роботі з дітьми дошкільного віку. Педагогічний пошук. 2014. № 1. С. 54–57.
9. Борисюк О.М., Лепеха О.М. Психологічні аспекти формування уяви у дітей дошкільного віку. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Психологічна серія, Вип.1. 2018. С.3-13.
10. Боряк О. В. Застосування терапії мистецтвом в логопедичній роботі URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpkr_sp/2009_12/80.pdf (дата звернення: 11.09.2022)
11. Бурчик О.В. Групова казкотерапія в особистісно-орієнтованому вихованні дітей. Вісник Житомирського державного університету імені І.Франка. Житомир, 2005. № 25. С.203-205.

12. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. К.: Перун, 2004. 1440 с.
13. Вознесенська О. І. Особливості арт-терапії як методу. Психолог. 2005. № 10. С. 5–8.
14. Волошина В.В., Долинська Л.В., Лохвицька Л.В. Розвиток пізнавальних інтересів у дошкільників та молодших школярів.: К., 2003. 243 с.
15. Гальченко В.М. Теоретичні аспекти формування творчих здібностей дошкільників. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.Костюка АПН України. Т.VI. Вип. 3. К., 2004. С.90–97.
16. Гіптерс З. Мистецтво як засіб художньо-естетичного виховання. Рідна школа, 2001. № 9. С.60-63.
17. Гончаренко С. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 251 с.
18. Гусев Є.О. Творчий процес і художнє сприйняття. Львів, 1978. 94 с.
19. Долинна О., Копейкіна О., Низковська О. Розвивати творчу особистість. Дошкільне виховання, 2003. №7. С.3-6.
20. Дуткевич Т.В. Дитяча розвивально-корекційна психологія: модульний навчальний посібник для студентів ЗВО за напрямом підготовки «Практична психологія». К.: Центр учбової літератури, 2017. 304 с.
21. Дуткевич Т.В. Дошкільна психологія: навч. посібник, 2-ге вид. К.: Центр учбової літератури, 2016. 392 с.
22. Жадько Ю.Г. Використання арт-терапевтичних технологій у роботі практичного психолога: методичні рекомендації. URL: <https://vseosvita.ua/library/vikoristanna-art-terapevticnih-tehnologij-u-roboti-prakticnogo-psihologa-1178.html> (дата звернення: 11.09.2022).
23. Замелюк М.І. Казкотерапія як інноваційна здоров'язбережувальна технологія у просторі сучасного дошкільного закладу. Науковий вісник

- Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, серія «Педагогічні науки», № 2/35. Луцьк, 2017. С.14–19.
24. Замелюк М.І., Міліщук С.О. Арт-педагогіка як засіб розвитку творчої уяви у дітей дошкільного віку. Молодий вчений, № 12. 2018. С.50-55
25. Зязюн І.А. Педагогічна арт-терапія як естетична фасцинація. Педагогічна освіта і освіта дорослих: європейський вимір. К.: Хмельницький, 2008. С. 17-25.
26. Каратаєва М.І. Розвиток творчої особистості дошкільника. Кам'янець-Подільський: «Медобори 2006», 2008. 352 с.
27. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві): Навчальний посіб. для ВНЗ. К.: Освіта, 1998. 252 с.
28. Кошель А.П., Кульбако Н.П. Використання елементів арт-терапії в умовах освітнього процесу закладів дошкільної освіти: навч.метод. посіб. для студентів спеціальності «Дошкільна освіта», методистів, вихователів закладів дошкільної освіти та батьків дітей дошкільного віку. Чернігів: ФОП Баликіна, 2020. 90 с.
29. Лепетченко М. В. Особливості й значення впливу казки на формування творчих проявів дітей дошкільного віку із порушеннями мовлення. Актуальні питання корекційної освіти. Вип. II. Кам'янець-Подільський: «Медобори 2006», 2011. С.112-121.
30. Науменко С.І. Музично-естетичне виховання дошкільнят. К.: «Магістр-S», 1996. 96 с.
31. Павелків Р.В., Цигипало О.П. Дитяча психологія: навчальний посібник для самостійної роботи студента. К.: Академвидав, 2011. 376 с.
32. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка. Навчальний посібник. К.: Академвидав, 2004. 455 с.

33. П'ятницька-Позднякова І.С. Арт-терапевтичні можливості видів мистецтва. Наукові праці Чорномор. держ. ун-тету ім. П.Могили. Т. 108, Вип. 95. 2009. С.36-42.
34. Суріна Н. Ігри на розвиток творчої уяви. Дошкільне виховання. 2000. №1. С.4-5.
35. Титаренко О.І. Використання арт-терапії в психолого-педагогічному супроводі освітнього процесу. URL: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp6/tytarenko.pdf (дата звернення: 14.09.2022).
36. Трушевська Т. Техніки арт-терапії і творча уява дошкільника. URL: <https://epsiholog.mcfr.ua/741665> (дата звернення: 10.10.2022).
37. Фадєєва Т. Розвиток уяви дитини – умова її продуктивного учіння. Дошкільне виховання. 2005. №2. С.6-8.
38. Федій О.А. Естетотерапія: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2007. 256 с.
39. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: навч. посібник / за ред. З.Борисової. К.: Вища школа, 2004. 511 с.
40. Чорна І. М., Федорців К. І. Арт-терапія як інноваційний засіб розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/19606/1/149_Chorna_Fedortsi_v.pdf (дата звернення: 28.10.2022)
41. Яценко Т.С., Калашник І.В., Чернуха І.О. Арт-терапевтичні технології в роботі психолога. Психологічний інструментарій. К.: Марич, 2009. 68 с.
42. Atamanchuk N., Yalanska S., Tur O. Preschool children's creative development of practical art methods. Psychological Journal, 6(10). 2020. p.17-28. URL: <https://doi.org/10.31108/1.2020.6.10.2>.
43. Jones P. The Arts Therapies: A Revolution in Healthcare, New-York: Taylor and Francis E-Library, 2005. 24 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика «Намалюй своїх друзів»

Інструкція: “Намалюй, будь ласка, своїх друзів”. Не слід давати які-небудь вказівки чи уточнення. На запитання, які може поставити дитина, типу “Кого треба малювати, а кого не треба?”, “Треба намалювати всіх?”, “А дідуся малювати треба?” і т.д., відповідати слід ухильно, наприклад: “Малюй так, як тобі хочеться”.

Процедура

Дитині дають простий олівець середньої м’якості, набір кольорових олівців, гумку і стандартний чистий аркуш паперу формату А4. Використання будь-яких додаткових інструментів виключається.

Поки дитина малює, психолог повинен ненав’язливо **проводити спостереження**, відзначаючи такі моменти, як:

- порядок заповнення вільного простору.
- порядок появи персонажів малюнка.
- час початку і закінчення роботи.
- виникнення труднощів при зображенні того чи іншого персонажа або елементів малюнка (надмірна зосередженість, паузи, помітна повільність, користування гумкою і т.д.).
- час, витрачений на виконання окремих персонажів.
- емоційний настрій дитини під час зображення того чи іншого персонажа.
- спонтанні коментарі дитини.

Після виконання завдання слід отримати максимум додаткової інформації, організувавши коротку **бесіду** за допомогою запитань.

1. Скажи, хто тут намальований?
2. Де вони знаходяться?
3. Що вони роблять?

4. Хто найбільш хороший і чому?
5. Їм весело чи нудно? Чому?
6. Хто з намальованих людей найщасливіший? Чому?
7. Хто з них найбільш нещасний? Чому?

Методика «Казкова країна»

Мета:

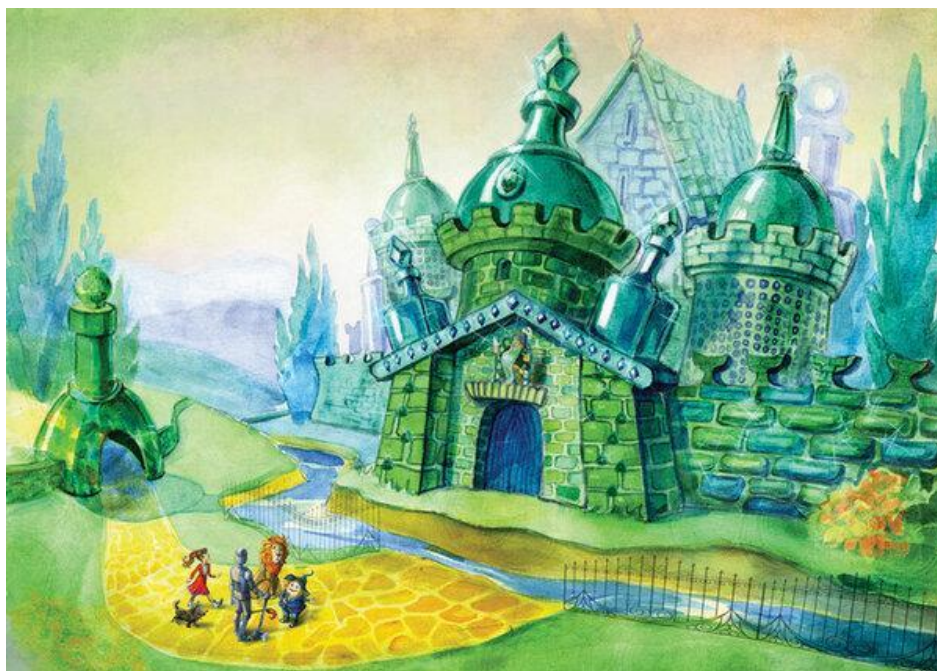
- Навчити передавати свої думки на аркуші.
- Ознайомити вихованців з казками.
- Виховувати любов до прекрасного; естетичне відношення до навколишнього світу та естетичні почуття.
- Розвивати образне мислення, уяву, творче ставлення до роботи.

Обладнання: папір, простий олівець, ластик, кольорова крейда, фломастери.

Хід заняття:

1. Організаційна частина.
2. Практична робота вихованців.

Давайте подивимось ілюстрації для Вашого натхнення. Можливо Ви знайдете щось цікаве для себе, що використаєте у своїй роботі.

Ви придумали якою буде Ваша країна чи місто? Якщо так, давайте намалюємо лінію горизонту, а далі кожен намалює свою країну. Я можу підказувати, якщо у Вас виникнуть питання. Можу Вам дати питання від яких Ви можете відштовхнутись: якими будуть будинки квадратні, у виді гриба, або у вигляді дерева? Їх дахи, якими будуть дороги, просто стежки або кольорова бруківка? Додайте людей, тварин, птахів, метеликів... Яка пора року та погода у Вас на картині буде?

- Коли будете малювати подумайте розповідь про свою країну чи місто, у кінці заняття поділимося.

3. Підсумок заняття.

- Давайте подивимось на Ваші роботи. У всіх дуже різні роботи вийшли.

Розкажіть історію про свою картину, про чарівну країну на малюнку.

Додаток В**Арт-терапевтичне ігрове заняття «Казка, яка ожила»**

Мета: сприяти розвитку уяви, творчого мислення, комунікативних навичок, вміння висловлювати власну думку, вирішувати різноманітні психологічні проблеми дитини

Завдання: ілюструвати казку, вирізаних з білого паперу всіх героїв, а також матеріалів для будиночків, дерев, різноманітних предметів, які передбачені в казці, все це розмальовується та приклеюється на аркуш, можна додати природний матеріал, наприклад, солома, зубочистки з відрізнаними гострими кінцями для паркану.

За отриманим плакатом розповідається казка у класичному або вигаданому варіанті, коли дитина фантазує, вигадує різноманітні ситуації розвитку подій.

Додаток Г**Арт-терапевтичне ігрове заняття «Від крапок до казки»**

Мета: навчитись проявляти себе , свої емоції, налагодити контакт з оточуючими людьми, набути впевненості у внутрішньому «Я».

Обладнання: фарби, шаблони з малюнками, вушні палочки .

Тривалість заняття : 30-60 хв

Хід заняття**I . Організаційні моменти****II. Основна частина заняття.**

Перед вами аркуш паперу, і вам необхідно використовуючи вушні палочки намалювати картину , на будь-яку тематику. В цьому творчому процесі забудьте про шаблони, рамки, малюйте картину так як ви це бачите, використовуйте будь-яку палітру кольорів, навіть, якщо це суперечить встановленим стандартам.

Після виконання дитина показує свою роботу, описує її, пояснюючи свої емоції при написанні картини.

Далі дитині пропонується придумати сюжет казки, побачити в малюнку певних героїв, їх рухи. За потреби крапки можна поєднувати, а малюнок змінювати, якщо цього потребує сюжет.

III. Заключна частина .

Додаток Д

Арт-терапевтичне ігрове заняття «Казанок гарного настрою»

Дану вправу добре використовувати в такі моменти, коли у дитини безпосередньо трапилась якась неприємність, вона про щось сумує, переживає. Проговоріть з нею, що саме її турбує, і запропонуйте разом «поворожити». Придумайте,

що б їй в цій ситуації допомогло, що для цього можна приготувати – і здійсніть задумане.

Крім того, вправа впливає на розвиток уяви, підвищує впевненість в собі.

Вік: дошкільний; молодший шкільний

Матеріали: папір різного формату; кольоровий / білий картон; фарби; набір олівців / фломастерів / крейди; ножиці, клей, пластилін.

Інструкція. «Сьогодні ми з тобою побудемо справжніми чарівниками, і зваримо відмінний настрій! Так-так, саме його! А знаєш як? Для цього у нас з тобою є чарівний рецепт!

Покладемо трохи веселощів,

100 грам пустощів,

200 грам гарних жартів

І станемо все це варити 3 хвилини.

Потім ми додамо частинку синього неба

І сонячних зайчиків пару.

Покладемо ще свої кращі сни

І ласкавий голос мами.

Тепер ми це перемішаємо!

Заглянемо під кришку ...

Там буде наш відмінний настрій! Ти готовий / а приступити до чарівництва? Так? Тоді починаємо! »

Виберіть разом з дитиною якусь гарну каструльку.

Далі треба вирішити, що з чарівних інгредієнтів ви намалюєте, зліпите з пластиліну, а що просто озвучите або зобразите іншим способом.

Припустимо, небо, посмішку, і ілюстрацію до кращому сну можна намалювати або зліпити з пластиліну. Сонячний зайчик і веселощі зобразити за допомогою пантоміми, а жарт просто розповісти.

Коли всі інгредієнти будуть продумані і готові – починайте чарівництво.

Взявши казанок, починайте разом з дитиною додавати відповідні компоненти. Те, що зроблено своїми руками – кладіть в казанок, те, що ви вирішили зобразити пантомімою – покажіть. А те, що захотіли сказати – скажіть, заглядаючи всередину казанка.

По завершенню вправи запитаєте дитини, що їй найбільше сподобалося? Хотіла би вона що-небудь змінити в рецепті, додати щось своє?

Додаток Е

**КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Я, Антонова Світлана, учасниця освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

– не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

– підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;

– поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;

– не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;

– відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;

– запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;

– не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;

– не підроблювати документи;

– не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;

– не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки ;

– не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;

– не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;

– не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;

– не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;

– не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

15.11.2022

A handwritten signature in blue ink, appearing to be 'Світлана' (Svitlana), written in a cursive style.

Антонова Світлана